

μελοδραματικής μουσικής του Γλούκ, επί τέλους δὲ κατήντησε νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ μελωδία ἐκείνη, ἣτις κατ' ἀρχὰς τοσοῦτον ἤρρεσκεν εἰς πάντας, ἦτο ὅλως ἀνάρμοστος καὶ ἀνοστος καὶ ἔπρεπε ν' ἀφαιρεθῇ ἐκ τοῦ ὅλου. Τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον ἐπιτυχὲς μεταρρυθμιστικὸν κίνημα, ὅπερ ἐπεχείρησεν ὁ Γλούκ ἐξ ἐμφύτου καὶ σχεδὸν εἰπεῖν ἀσυνειδήτου ἐλατηρίου ὀρμώμενος, οὐχὶ κατὰ λελογισμένας καὶ σαφῶς ἐν τῇ διανοίᾳ του διατετυπωμένας ἀρχὰς ἐνεργῶν. Ἐδέξασε δὲ νὰ παρέλθωσι δύο ἐπὶ δεκαετηρίδες, μέχρις οὗ τὸ ἰδεῶδες ἐκεῖνο τῆς μελοδραματικῆς τέχνης, ὅπερ ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ τοσοῦτον ἀμυδρῶς καὶ ἀσυνειδήτως ἠσθάνθη, παρέστη ἐν τῇ φαντασίᾳ του σαφῶς διαγραφόμενον καὶ εὐκρινῶς διατετυπωμένον. Ἡ τάσις τοῦ Γλούκ πρὸς τὸ ἰδεῶδες τοῦτο καταφαίνεται ἐν τοῖς μετέπειτα πολυαριθμοῖς ἔργοις του, ἅτινα ἐμελοποίησεν ἀπὸ τοῦ 1741 μέχρι τοῦ 1762 διὰ τὸ Λονδίνον, διὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ διὰ τὴν Βιέννην. Τρανωτάτῃ ἀπόδειξις τούτου εἶνε ἡ περὶ τοῦ Γλούκ κρίσις ἣν ἐξήνεγκεν ὁ μέγας ἐκ Νεαπόλεως μουσουργὸς Durante. Ἐν ἔτει 1751 ἐμελοποίησεν ὁ Γλούκ διὰ τὸ θέατρον τῆς Νεαπόλεως τὸ δρᾶμα «Ἡ ἐπιείκεια τοῦ Τίτου» (*La Clemenza di Tito*) τοῦ Μεταστασίου. Ἐν τῷ μελοδράματι τούτῳ τὸ πρῶτεον μέρος εἶχε τότε ὁ περιφημώτατος τῆς ἐποχῆς του αἰοιδὸς Caffarelli, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Γλούκ εἶχε μελοποιήσῃ ἰδιαιτέραν τινὰ μελωδίαν, ἣτις ἐξήγειρεν εἰς ἀληθῆ ἐπανάστασιν ὅλους τοὺς μουσικοὺς τῆς Νεαπόλεως. Εἰς μέρος τι τῆς μελωδίας ταύτης, ἔνθα ὁ Caffarelli ἐξετέλει στάσιν τινὰ με ποικίλους μουσικοὺς συγκερασμοὺς (κολορατούρες) καὶ τερετίσματα (τρίλλους), ὁ Γλούκ ἄφινε τὴν μουσικὴν ὀρχήστραν νῆ πορεύεται ἰδίαν καὶ ὅλως νέαν ὁδόν, νὰ ἐκτελῇ δηλαδὴ μέρη ὅλως ἰδιόρρυθμα, ὅλως ἀσυνήδη καὶ τέως ἀνήκουστα, δι' ἃ ὁ τολμηρὸς νεωτεριστὴς κατηγορήθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του παρὰ τῷ Durante ὡς παραβιάσας τὰ ὅρια καὶ τοὺς κανόνας τῆς καθαρᾶς μουσικῆς συνθέσεως. Ὁ Durante, ἀφοῦ ἐξήτασεν ἐπὶ μακρὸν καὶ ἐπισταμένως τὸ ἐν λόγῳ χωρίον τῆς παρτιτούρας, εἶπε πρὸς τοὺς μουσικοὺς: «Δὲν δύναμαι ν' ἀποφανθῶ, ἂν τὸ μέρος τοῦτο εἶνε κατ' ὅλα σύμφωνον πρὸς τοὺς κανόνας τῆς συνθέσεως· δύναμαι ὅμως νὰ

σᾶς βεβαιώσω, ὅτι ὅλοι ἡμεῖς, καὶ πρῶτος ἐγώ, θὰ ἐκχωμέθα μετὰ δικαίας ὑπερηφανίας ἂν εἶχομεν φαντασθῇ καὶ μελοποιήσῃ τοσοῦτον ἐξαισίαν μελωδίαν.»

Εἶπομεν ὅτι τὸ πρῶτον μελοδράμα τοῦ Γλούκ, ὁ «Ἀρταξέρξης», ἐποιήθη τῷ 1741 ἐν Μεδιολάνοις καὶ παρεστάθη ἐν τῇ αὐτῇ πόλει κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. Ἐκτοτε μέχρι τοῦ 1845 ἐμελοποίησεν ὁ Γλούκ ἑπτὰ ἄλλα δρᾶματα, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔτος (1746) μεταβὰς εἰς Λονδίνον ἔδωκεν εἰς τὸ αὐτόθι θέατρον τὸ νέον του μελοδράμα «*La caduta dei Giganti*» (Ἡ πτώσις τῶν γιγάντων), ὅπερ ἔτυχεν ἐν Ἀγγλίᾳ μετρίας ἐπιδοκιμασίας. Ἐν ἔτει 1747 καταλιπὼν τὸ Λονδίνον, μετέβη εἰς Ἀμβούργον, εἶτα δὲ εἰς Κοπεγχάγην καὶ εἰς Δρέσδην καὶ τελευταῖον εἰς Βιέννην, ἔνθα ἐγκατεστάθη μονίμως.

Τὸ πρῶτον ἐν Βιέννῃ μελοποιηθὲν καὶ παρασταθὲν μελοδράμα τοῦ Γλούκ ἦτο ἡ «*Semiramide riconosciuta*» (Ἡ ἀναγνωρισθεῖσα Σεμίραμις) τῷ 1748. Μετὰ ταῦτα ἐμελοποιήθησαν ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Νεαπόλει «ὁ Τηλέμαχος» («*Telemacco*») καὶ τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν «*La Clemenza di Tito*» ἀπὸ τοῦ 1750 μέχρι 1751, μεθ' ὃ ἐν Βιέννῃ διάφορα ἄλλα μικροτέρας ἀξίας μελοδράματα, τέλος δὲ ἐν Ῥώμῃ τῷ 1755 «Ὁ θρίαμβος τοῦ Καμίλλου» καὶ ὁ «Ἀντίγονος», διὰ τὰ ὁποῖα ὁ Γλούκ ἐτιμήθη τότε ὑπὸ τοῦ Πάπα με τὸ παράσημον τοῦ χρυσοῦ Πτερνιστήρος. Ἐκτοτε ὁ Γλούκ ἐγράφετο ἱππότης φὸν Γλούκ. Μέχρι τοῦ 1762 συνέδεσεν ὁ διάσημος μελοποιὸς διάφορα ἄλλα μελοδράματα διὰ τὴν Βιέννην καὶ τὴν Ἰταλίαν. ἐξ ὧν «*il trionfo di Clelia*» παρεστάθη τελευταῖον ἐν Βονωνίᾳ.

Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα ἔργων τοῦ Γλούκ ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τοὺς τίτλους τῶν σπουδαιοτέρων: «*Orfeo ed Euridice*» (1762)· «*Alceste*» (1769)· «*Paride ed Elena*» (1772)· «*Iphigénie en Aulide*» (1774)· «*L'arbre enchanté*» καὶ «*La Cythère assiégée*» (1775)· «*Armide*» (1777)· «*Iphigénie en Tauride*» 1779, καὶ ἄλλα.

Ἀπὸ τοῦ 1780 ἡ ὑγεία τοῦ Γλούκ ἤρχισε νὰ καταβάλλεται, τῇ δὲ 15. νοεμβρίου 1787 ἀπέθανεν ἐν Βιέννῃ ὑπὸ ἀποπληξίας ὁ διασημώτατος οὗτος τῶν ἀρχαιοτέρων Γερμανῶν μελοποιῶν.

ΤΟ ΠΕΡΙ ΣΑΙΞΠΗΡΟΥ ΚΑΙ ΒΑΚΩΝΟΣ ΖΗΤΗΜΑ.

Ὑπὸ ΡΙΧΑΡΔΟΥ ΒΥΛΚΕΡ.

(Συνέχεια.)

ΔΩΜΕΝ ἤδη, ποῦ στηριζόμενοι οἱ θεωροῦντες τὸν Βάκωνα ὡς τὸν ποιητὴν τῶν Σαιξπηρείων δραμάτων ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Σαιξπήρος οὔτε τὴν ἀπαιτουμένην παιδεύσιν οὔτε ἱκανὴν εὐφυΐαν ἐκέκτητο, ὥστε νὰ συγγράψῃ τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομά του γνωστὰ ἡμῖν ἔργα. Πολλὰ καὶ ποικίλα διαστροφὰ τῶν γεγονότων καὶ πολλὰ ἀπίθανοι καὶ ἀπίστευτοι ὑποθέσεις ἀπαιτοῦνται τῇ ἀληθείᾳ πρὸς ὑποστήριξιν τοιοῦτου ἰσχυρισμοῦ. Καὶ πρῶτον ὡς βάσιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τῶν παραδέχονται οἱ Βακωνιανοὶ ὅτι ἡ παιδείσις τοῦ Σαιξπήρου ἦτο ἐλλειπεστάτη, ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι ἡ ἐν Στράτφορδ σχολὴ ἦτο κατωτάτης τάξεως καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι ἐκ

τῆς σχολῆς ταύτης ἠναγκάσθη ὁ ποιητὴς ν' ἀποφοιτήσῃ λίαν πρόωρος. Ἀλλὰ περὶ τῆς δευτέρας ταύτης παραδοχῆς, ὅτι δηλαδὴ ὁ Σαιξπήρος λίαν ἐνωρὶς ἐγκατέλιπε τὸ σχολεῖον, ἐλλείπει πᾶσα ἀσφαλὴς μαρτυρία καὶ πᾶσα βεβαία ἀπόδειξις, κατὰ δὲ τῆς πρώτης γνώμης, ὅτι δηλαδὴ τὸ ἐν Στράτφορδ σχολεῖον ἦτο τῆς κατωτάτης τάξεως, ἔχομεν ὠρισμένα ἐπιχειρήματα. Ἐν τῇ πόλει Στράτφορδ ὑπῆρχε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σαιξπήρου σχολὴ ἐκ τῶν καλουμένων *grammar school*, τοῦτ' ἐστὶ Λατινικὴ Σχολή, οὐχὶ ὡς μεταφράζεται ἐπὶ τὸ γελοϊότερον σχολεῖον τῆς ἀλφαβήτου (γραμματοδιδασκαλεῖον). Ἐπειδὴ ὁ σχολάρχης ἦτο ὁ διευθυντὴς τῆς σχολῆς ταύ-

της ἐλάβανε μισθὸν 20 λιρῶν στερλινῶν (ἐνῷ ὁ σχολάρχης τῆς ἐν Eton ἐλάβανε μόνον 10 λίρας στερλ.) δυνάμεθα καὶ ἐκ τούτου μόνου νὰ εἰκάζωμεν, ὅτι ἡ σχολὴ ἐκείνη δὲν ἦτο ἀσήμαντος. Πλὴν δὲ τούτου γινώσκουμεν ὅτι εἰς τὴν σχολὴν ταύτην ἐγίνοντο δεκτοὶ παῖδες συμπληρώσαντες ἤδη τὸ ἑβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας των καὶ γινώσκοντες τὴν γραφὴν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν. Τοῦτο ὡσαύτως ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἐν Στρατφόρδ σχολὴ δὲν ἦτο σχολεῖον τῆς ἀλφαβήτου. Ἀλλ' ὁ Γουλιέλμος Σαῖζπῆρος, λέγουσιν οἱ Βακωνιανοί, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν σχολὴν ταύτην λίαν προῶρας, διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ περιελθὼν εἰς οἰκονομικὰς δυσχερείας δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώνῃ διδάκτρα, ἐκτὸς δὲ τούτου εἶχεν ἀνάγκην τοῦ παιδὸς ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ του. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐν Στρατφόρδ Λατινικὴν Σχολὴν οὐδεὶς γονεὺς ἐπλήρωνε διδάκτρα, πάντες δὲ οἱ παῖδες τῶν πολιτῶν ἐφοίτων εἰς αὐτὴν ἀμισθί. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Ἰωάννης Σαῖζπῆρος, ὁ πατὴρ τοῦ ποιητοῦ, περιῆλθεν ἅπαζ ἐν τῷ βίῳ του εἰς χρηματικὴν ἀμνηχανίαν. Ἀπὸ τοῦ 1568 μέχρι τοῦ 1569 περιεβλήθη τὸ ὕπατον ἐν τῇ πόλει ἀζίωμα, τὸ τοῦ δημάρχου (high Bailiff), βραδύτερον δὲ καὶ ἄλλα ἀζιώματα. Ἐπειδὴ τότε παρέσχε πολλὰς χορηγίας εἰς τὴν πόλιν, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἦτο εὐπορος. Ἐν ἔτει ὅμως 1578 ἐπώλησε τὸ κτῆμα Asbies, τὸ ὁποῖον εἶχε λάβῃ ὡς προῖκα παρὰ τῆς γυναικὸς του, ἐπεφύλαξεν ὅμως ἐαυτῷ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπαναγοράσεως. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Ἰωάννης Σαῖζπῆρος, ὅστις τότε ἦτο δημοτικὸς σύμβουλος (alderman), ἀπηλλάγη ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ νὰ συνεισφέρῃ πρὸς ἐξοπλισμὸν τοῦ στρατοῦ, καὶ νὰ πληρώσῃ τὸν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν φόρον, ὡσαύτως δὲ καὶ βραδύτερον, ἐν ἔτει 1579, ἀπηλλάγη νέας ὑπὲρ τοῦ στρατοῦ συνεισφορᾶς. Τέλος δὲ ἐν ἔτει 1578 ἀναφέρεται χρέος τι τοῦ Ἰωάννου Σαῖζπῆρου πρὸς τινὰ ἀρτοπώλῃν Σάδλερ. Τῷ 1579 καὶ 1580 ὁ πατὴρ τοῦ ποιητοῦ ἐξεποίησεν εἰσέτι μέρη τινὰ τῆς ἐν Snitterfield ιδιοκτησίας του, ἣν εἶχε κληρονομήσῃ παρὰ τῆς γυναικὸς του. Πάντα τὰ γεγονότα ταῦτα δύνανται τὸ πολὺ πολὺ νὰ μαρτυρήσωσι περὶ παροδικῆς τινος χρηματικῆς ἀμνηχανίας τοῦ πατρὸς τοῦ ποιητοῦ. Τὸ κτῆμα Asbies ἠδύνατο νὰ ὑποθηκευθῇ ἔνεκα στιγμιαίας τινὸς οἰκονομικῆς δυσχερείας ἢ καὶ πρὸς διευκόλυνσιν ἄλλων ἐπιχειρήσεων. Ἐν ἔτει 1580, ἤτοι μετὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν τῶν ἐν Snitterfield κτημάτων, ὁ Ἰωάννης Σαῖζπῆρος ἠθέλησε νὰ ἐπαναγοράσῃ τὸ Asbies, ἐπειδὴ δὲ ὁ τότε κάτοχος τοῦ κτήματος τούτου παρῆκε δυσχερείας τινὰς περὶ τὴν ἀπόδοσιν, ἐνήγαγεν αὐτὸν ὁ Σαῖζπῆρος εἰς δίκην, ἥτις κατέστη λίαν δαπανηρὰ καὶ πολυέξοδος. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονήσωμεν ὅτι κατ' ὅλον αὐτὸ τὸ χρονικὸν διάστημα ὁ Ἰωάννης Σαῖζπῆρος διετέλει ὢν μέλος τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου. Πρὸς τούτοις γινώσκουμεν, ὅτι ἐν ἔτει 1579 ἐτέλεσε τὴν κηδεῖαν μᾶς θυγατρὸς του μετ' ἐκτάκτου καὶ δαπανηροτάτης πομπῆς καὶ μεγαλοπρεπείας. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ ποιητοῦ ἦτο πτωχός. Ἀλλ' ὅμως, κατ' ἄλλην τινὰ ἐποχὴν (ἀπὸ τοῦ 1586 μέχρι τοῦ 1590 περίπου), φαίνεται πραγματικῶς ὅτι ὁ Ἰωάννης Σαῖζπῆρος εὐρέθη εἰς δεινὴν χρηματικὴν ἀμνηχανίαν, ἥτις ὅμως πιθανώτατα προῆλθεν ἢ ἐκ τῆς πολυεξόδου δίκης ἣν διεξῆγεν ἔνεκα τοῦ κτήματος Asbies ἢ ἐκ τινος ἐγγυήσεως, ἣν παρέσχε

ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἑρρίκου, ἢ τέλος καὶ ἐκ τῆς τότε ἐπικρατησάσης ἐν Στρατφόρδ γενικῆς τοῦ ἐμπορίου τῶν μαλλίων καταπτώσεως. Ἀλλὰ τὴν ἀμνηχανὸν θέσιν τῆς οἰκογενείας τοῦ Σαῖζπῆρου περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης δεκαετηρίδος δὲν λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψιν οἱ Βακωνιανοί, ἰσχυρίζονται δὲ ὅτι ἡ ἐν ἔτει 1578 οἰκονομικὴ ἀπορία τῆς οἰκογενείας ὑπῆρξε τοσοῦτον δεινὴ, ὥστε ὁ Ἰωάννης Σαῖζπῆρος ἠναγκάσθη ν' ἀποσύρῃ τὸν υἱὸν του ἐκ τοῦ σχολείου καὶ νὰ τὸν παραλάβῃ ὡς βοηθὸν ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ του. Ἀλλὰ καὶ ἂν παραδεχθῶμεν τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον ὡς ὀρθόν, ὁ Γουλιέλμος Σαῖζπῆρος ἦτο τότε δεκατετραετής, κατ' ἐκείνους δὲ τοὺς χρόνους ἡ ἐκ τοῦ σχολείου, ἔστω καὶ τῆς Λατινικῆς Σχολῆς, ἀποφοίτησις παιδὸς ἄγοντος τὸ δέκατον τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας του δὲν ἦτο καθόλου παράδοξον οὐδὲ ἀσύνηδες πρᾶγμα, ἀφοῦ μάλιστα γινώσκουμεν ὅτι κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην πολλοὶ παῖδες εἰσῆρχοντο ἤδη εἰς τὸ πανεπιστήμιον. Ἐν ἡλικίᾳ ἐπτὰ ἐτῶν ἠδύνατο τότε ὁ μαθητὴς νὰ ἔχῃ συμπληρωμένην τὴν ἐν τῷ σχολείῳ παιδευσίν του, ὁ δὲ Σαῖζπῆρος ἐξερχόμενος τῆς Λατινικῆς Σχολῆς ἐν ἡλικίᾳ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἠδύνατο κάλλιστα ν' ἀποκομίσῃ ἐκεῖθεν τὰς γνώσεις ἐκ τῆς λατινικῆς, ὅσας ἐν γένει εἶχεν. Ἀλλ' ὁ Γουλιέλμος, λέγουσιν, ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ νὰ εἰσέλθῃ ὡς ὑπηρέτης εἰς τὸ πατρικὸν ἢ εἰς ἄλλο τι ξένον ἐργαστήριον. Ἡ λεπτομέρεια αὕτη μᾶς εἶνε ἐντελὴς ἀγνωστος, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, κατ' ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ μεταξὺ τῆς βαπτίσεως του καὶ τῶν γάμων του οὐδὲν ἀπολύτως γινώσκουμεν περὶ τοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ. Ἀλλὰ διὰ ποίους λόγους οἱ Βακωνιανοὶ παριστῶσι τὸν Σαῖζπῆρον ὡς γενόμενον κρεαπώλῃν, μᾶς εἶνε ἀκατάληπτον, ἀφοῦ μάλιστα ὁ πατὴρ αὐτοῦ οὐδέποτε ἐξήσκησε τοιοῦτον ἐπιτήδευμα.

Εἶνε δὲ καὶ ἀπίθανον, ὅτι ὁ Ἰωάννης, ὅστις ἐξ ἁπαντος ἦτο συνετὸς καὶ εὐφυὲς ἀνὴρ, δὲν διέκρινε τὴν μεγάλην εὐφυίαν τοῦ υἱοῦ του καὶ δὲν προώρτισεν αὐτὸν εἰς ἄλλο τι ὑψηλότερον καὶ εὐγενέστερον στάδιον. Ἐνῷ τοῦναντίον ἂν ἰσχυρίζετο τις, ὅτι ὁ Γουλιέλμος Σαῖζπῆρος πρὸς τελειοποίησιν τῶν σπουδῶν του ἐφοίτησεν εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ Westminster ἐν Λονδίνῳ εἰτα δὲ εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Ὁξφόρδης ἢ τῆς Κανταυρυγίας, ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος θὰ ἐφαίνετο ἡμῖν πολὺ πιθανώτερος, διότι θὰ συνεφάνει πληρέστατα πρὸς πᾶν ὅ,τι γινώσκουμεν περὶ τοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ, πρὸ πάντων δὲ θὰ συνεβιβάζετο κάλλιστα πρὸς τὸ μετέπειτα θεατρικὸν στάδιον αὐτοῦ, ὡς ἀποδεικνύουσι καὶ τὰ παραδείγματα τοῦ Marlowe, τοῦ Ben Jonson καὶ ἄλλων, οἵτινες πρότερον ἐσπούδασαν καὶ εἰτα ἐγένοντο ἡθοιοιοί. Τὸ παράδειγμα μάλιστα τοῦ Ben Jonson ἀποδεικνύει προσέτι ὅτι ἠδύνατό τις τότε νὰ τύχῃ καὶ βραδύτερον τῆς περαιτέρω αὐτοῦ μορφώσεως καὶ τελειοποιήσεως, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχεν ἐξασκήσῃ ἄλλο τι ἐπάγγελμα. Τί δὲ μᾶς ἐμποδίζει νὰ παραδεχθῶμεν ὁμοίον τι καὶ περὶ τοῦ Σαῖζπῆρου; Ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀνάγκη καθόλου νὰ προϋποθέσωμεν βαθείας καὶ ἐμβριδεῖς φιλολογικὰς σπουδὰς ἐν τῷ Σαῖζπῆρῳ. Ὅπως δὲν δυνάμεθα νὰ εἵπωμεν, τί μετῆρχετο ὁ Σαῖζπῆρος κατ' ὅλον ἐκεῖνο τὸ διάστημα τὸ ἀπὸ τῆς ἀποφοίτησεώς του ἐκ τοῦ σχολείου μέχρι τῶν γάμων του, οὕτως ἀδυνατοῦμεν νὰ ὀρίσωμεν,

περί τί ἡσχολεῖτο ἔκτοτε, ἀπὸ τῶν γάμων του μέχρι τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ Στρατφόρδης. Ἦκιστα ἀπίθανον εἶνε ὅτι εἰργάζετο ὡς γραφεὺς παρὰ τινι δικηγόρῳ. Ἀλλ' οἱ Βακωνιανοὶ γινώσκουσι καὶ ἐνταῦθα τὰ πάντα μετ' ἀκριβείας: Ὁ Σαῖζπῆρος, λέγουσιν, ἦτο καὶ πρὸ τῶν γάμων του ἀχρεῖος καὶ οὐδαμινὸς ἄνθρωπος καὶ μετέπειτα διετέλεσε τοιοῦτος ὢν. Ἦτο ὀκνηρὸς καὶ φυγόπονος, περιεφέρετο ἀργὸς καὶ ἄφινε τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα του νὰ λιμώττωσιν οἴκοι. Ἰδίᾳ παρεδίδοτο εἰς τὴν λαθροθηρίαν, καὶ τοῦτο συνεπῆγαγε τροπὴν τινὰ ἐν τῷ βίῳ του, διότι διαπράξας ποτὲ μεγάλην τινὰ λαθροθηρίαν εἰς τι δάσος ἀνῆκον τῷ Sir Lucy καὶ καταδικασμένος ὑπὸ ἀστυνομικῶν κλητῆρων ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα του καὶ νὰ φύγῃ εἰς Λονδίνον. Κατὰ τοῦ μύθου τούτου περὶ τῆς λαθροθηρίας, ὡς ὅπως ἀπιδάνου καὶ ἀπιστεῦτου, ἐγράφησαν ἤδη τσαῦτά, ὥστε εἶνε κυρίως περιττὸν καὶ μάταιον νὰ τὸν ἀνασκευάσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα. Ἐπειδὴ ὅμως ἐξ ὅλων τῶν περὶ Σαῖζπῆρου μύθων ὁ περὶ τῆς λαθροθηρίας ταύτης εἶνε ὁ μάλιστα γνωστὸς καὶ διαδεδομένος, προσθέτομεν ὡς ἐν παρόδῳ τὰ ἐξῆς. Εἶνε ἀποδεδειγμένον, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας Ἑλισάβετ τὸ λαθροθηρεῖν δὲν ἐθεωρεῖτο καθόλου ὡς ἁτιμὸς πράξις, ἀλλ' ὅτι ἀπ' ἐναντίας πλείστοι σπουδασταί, υἱοὶ εὐγενῶν καὶ περιφανῶν οἰκογενειῶν, παρεδίδοντο ἐμπαδῶς εἰς τὴν κλεψιυθηρίαν. Τί δὲ παράδοξον, ἂν καὶ ὁ Σαῖζπῆρος κατὰ τὴν νεότητά του ἐλαθροθήρησεν; Ἀφ' ἐτέρου δὲ πάλιν οὐδένα λόγον ἔχομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ποιητής, υἱὸς πολίτου ἢ καὶ αὐτὸς πολίτης τῆς Στρατφόρδης, ἔγγαμος ἤδη καὶ ἀποκατεστημένος ἀνὴρ, ἔνεκα λαθροθηρίας ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν οἰκογένειάν του καὶ νὰ μένῃ κρυπτόμενος ἐν Λονδίῳ. Πολὺ πιστευτότερον εἶνε ὅτι ὁ Σαῖζπῆρος ἐνέδωκεν εἰς τὸν ἀκατάσχετον πόθον του νὰ μεταβῇ εἰς Λονδίνον ὡς ἡθοποιὸς (ἴσως δὲ καὶ ὡς δραματούργος). Οἱ ἡθοποιοὶ καὶ συμπατριῶται Burbage καὶ Heminge ἔδωκαν συχνάκις πᾶραστάσεις ἐν Στρατφόρδῃ καὶ ἐγνωρίσθησαν ἐξ ἁπάντος μετὰ τοῦ Σαῖζπῆρου. Ἄν δὲ πρὸς τούτοις λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Σαῖζπῆρου ἐν ἔτει 1585 ἠὲξήθη κατὰ δύο δίδυμα τέκνα, καθ' ἣν μάλιστα ἐποχὴν ὁ πατὴρ αὐτοῦ μετὰ δυσκολίας ἠδύνατο νὰ τῷ παρέχῃ συνδρομὴν τινὰ, εὐρίσκομεν ἱκανὴν αἰτίαν τῆς εἰς Λονδίνον μεταβάσεως τοῦ Σαῖζπῆρου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην.

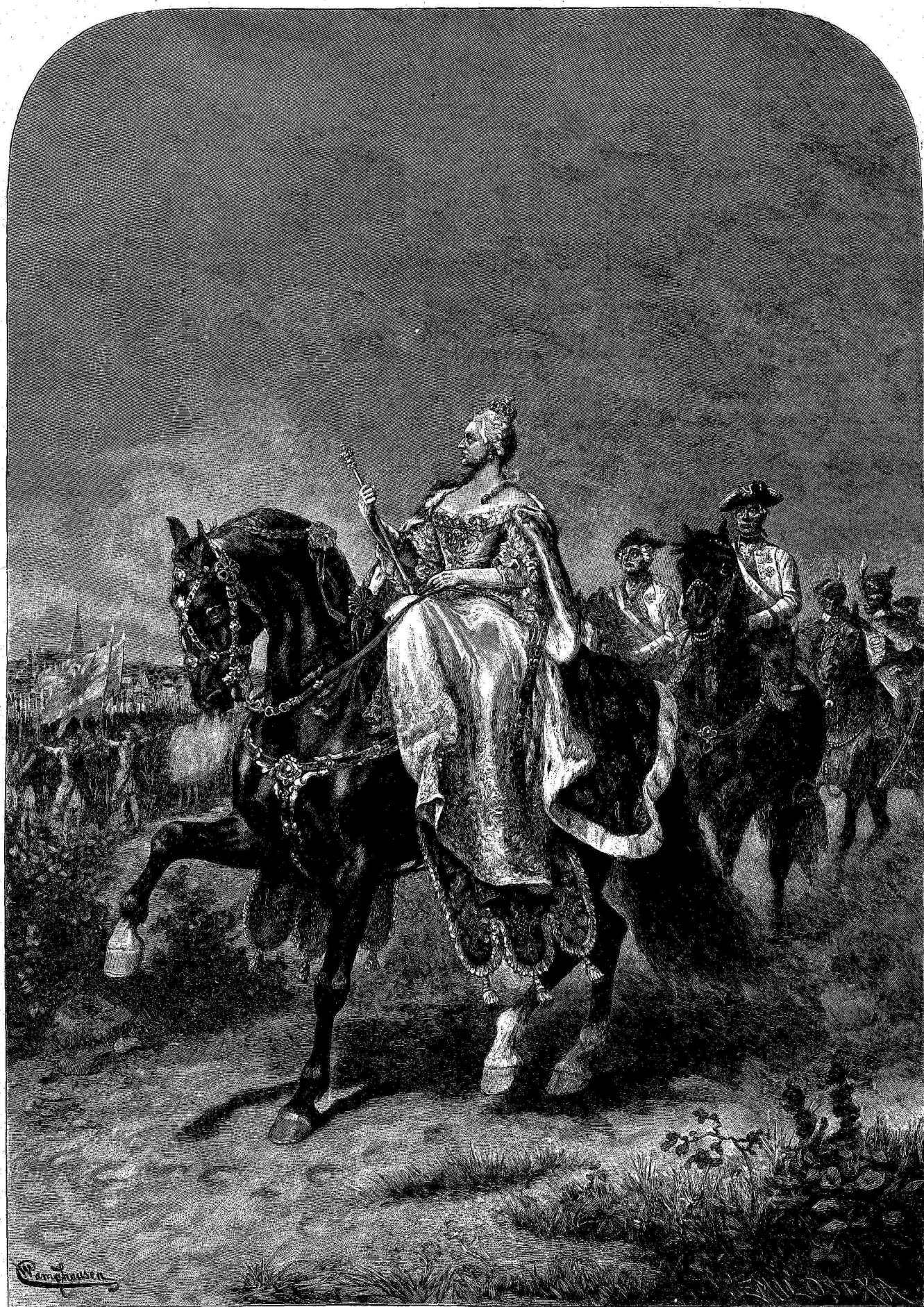
Ἐτερον ἐπιχείρημα, δι' οὗ προσπαθοῦσι νὰ παραστήσωσι τὸν Σαῖζπῆρον ὡς φαυλόβιον ἄνθρωπον, εἶνε τὸ γεγονός, ὅτι ἅπασι μόνον, κατὰ νοέμβριον τοῦ 1582, προεκκηρύχθησαν οἱ γάμοι του, καὶ ἤδη κατὰ μαῖον τοῦ 1583 ἐγεννήθη αὐτῷ τέκνον. Ἀλλ' ὡς ἐξάγεται ἐκ πολλῶν χωρίων τῶν ἔργων αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, ὡς τὸ κυρίως συνδέον καὶ συζευγνύον τὸ νυμφικὸν ζεῦγος ἐθεωρεῖτο κατὰ τὸν 16. αἰῶνα οὐχὶ ἡ στεφάνωσις ἀλλ' ἡ μνηστευσις, οὕτως ὥστε οἱ μνηστευόμενοι ἐθεωροῦντο ἀμέσως ὡς σύζυγοι, εἴτα δὲ ἐν καταλλήλῳ εὐκαιρίᾳ ἐστεφανοῦντο βραδύτερον ὑπὸ τοῦ ἱερέως. Ἄν λοιπὸν, ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει, ἡ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ στεφάνωσις ἐτελέσθη περὶ που περὶ τὰς ἀρχὰς δεκεμβρίου 1582, εἴτα δὲ ἡ βάπτισις τέκνου κατὰ μαῖον τοῦ 1583, τὸ γεγονός τοῦτο οὐδὲν περιέχει τὸ σκανδαλῶδες. Τέλος, ὁ Σαῖζπῆρος παριστάται ὑπὸ τῶν Βακωνιανῶν ὡς

φαῦλος καὶ ἀχαρακτήριστος ἄνθρωπος, διότι δὲν ἔζησεν ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ μετὰ τῆς συζύγου του ἀλλ' ὑπῆρξε δυστυχὴς ἐν τῇ μετ' αὐτῆς συμβιώσει του. Ἀλλ' οὐδεμίαν ἀπολύτως ἀφορμὴν ἔχομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὡς ὁρᾷ τὰ περὶ τῆς οἰκογενειακῆς δυστυχίας τοῦ Σαῖζπῆρου συμπεραίνόμενα, διότι περὶ τούτου οὐδὲν ἄλλο γινώσκουμεν, εἰ μὴ ὅτι ἡ Ἄννα Σαῖζπῆρου ἦτο κατὰ ὀκτὼ ἔτη πρεσβύτερα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς (ἐκ δὲ τῆς δυσαναλογίας ταύτης ἠδύνατο νὰ προκύψῃ ἀνομοιότης τις τῶν ἰδεῶν καὶ φρονημάτων) καὶ ὅτι ὁ Σαῖζπῆρος, ἂν ἠθελεν ἐν γένει νὰ τελειοποιηθῇ καὶ διαπρέψῃ ὡς ἡθοποιός, ὥφειλε κατ' ἀνάγκην νὰ μεταβῇ εἰς Λονδίνον καὶ νὰ διατρίβῃ ἐκεῖ ἐπὶ μακρότερον χρόνον μακρὰν τῆς οἰκογενείας του. Βεβαίως αἰσθηματικαὶ τινὲς μᾶς ἀναφέρουσι τὴν τελευταίαν θέλησιν τοῦ ποιητοῦ, λέγοντες ὅτι οὗτος ἐν τῇ διαθήκῃ του δὲν ἐδείξε τὴν προσήκουσαν εἰς τὴν σύζυγόν του ἀγάπην. Ἀλλὰ τοιοῦτο ἐπίσημον ἔγγραφον δὲν εἶνε ὁ κατάλληλος τόπος, ἐν ᾧ οἱ σύζυγοι διαβεβαιοῦσιν ἀλλήλους περὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης των. Πλὴν δὲ τούτου ἐκ πλείστων τεκμηρίων καταφαίνεται ὅτι τὴν διαθήκην του συνέταξεν ὁ ποιητὴς ἐν βίᾳ.

Ἐξ ἐκείνων λοιπὸν, τὰ ὁποῖα γινώσκουμεν περὶ τοῦ Σαῖζπῆρου μέχρι τῆς εἰς Λονδίνον μεταβάσεώς του, οὐδαμῶς ἐξάγεται ὅτι ὁ Σαῖζπῆρος ἦτο ἀνίκανος νὰ συγγράψῃ τὰ δράματά του. Ἀλλὰ μήπως ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦμεν περὶ τοῦ ποιητοῦ, ἐξάγεται τοιοῦτό τι συμπέρασμα; Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἐπανέλθωμεν ἀκόμῃ μίαν φορὰν εἰς τὸ περὶ τῆς παιδείας καὶ μορφώσεως τοῦ ποιητοῦ ζήτημα. Ὁ Ben Jonson λέγει ἐν τινι ποιήματι, δι' οὗ ἐγκωμιάζει τὸν Σαῖζπῆρον:

Καὶ μὲλον ὅτι ἤξευρες λατινικὰ ὀλίγα,
καὶ ἀκόμῃ ὀλιγώτερα ἑλληνικὰ . . .

Ἐκ τῶν στίχων τούτων οἱ θεωροῦντες τὸν Βάκωνα ὡς τὸν ἀληθῆ ποιητὴν τῶν σαιζπηρεϊῶν δραμάτων συνεπέραναν, ὅτι ὁ Σαῖζπῆρος ἦτο παντάπασιν ἀδαὴς λατινικῶν γραμμάτων ἢ τὸ πολὺ ἐγίνωσκεν ἐκ τῆς λατινικῆς τσαῦτα μόνον, ὅσα ὁ μικρὸς Γουλιέλμος Page κατὰ τὰς ἐξετάσεις του ἐν τῇ κωμῳδίᾳ «Αἱ εὐθυμοὶ γυναῖκες». Ἀλλ' ὁ Ben Jonson, προπαιδευθεὶς ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Westminster, ἦτο διάσημος λατινιστὴς (τοσοῦτον ἐμβριθὴς γνώστης τῆς λατινικῆς γλώσσης, ὥστε ὁ σοφὸς Βάκων μετεχειρίζετο αὐτὸν ὡς μεταφραστὴν τῶν ἔργων του εἰς τὴν λατινικὴν). Ἄν λοιπὸν ὁ Ben Jonson λέγει περὶ τοῦ Σαῖζπῆρου ὅτι ἤξευρεν ὀλίγα μόνον λατινικά, δὲν ἔπεται ὅτι ὁ ποιητὴς ἦτο ἀδαὴς τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ἴσως ἄρκετὰ ὥστε νὰ ἐννοῇ εὐκόλῳ τινὰ Ῥωμαῖον συγγραφέα, εἰ καὶ μετὰ τινος δυσκολίας. Ἀλλως δὲν εἶχε καὶ ἀνάγκην ν' ἀναγινώσκῃ τοὺς Ῥωμαίους συγγραφεῖς ἐκ τοῦ πρωτοτύπου (εἶνε δὲ καὶ ἀπίθανον, ὅτι ὑπεβάλλετο εἰς τὸν κόπον τοῦτον), διότι μεταφράσεις ὑπῆρχον τότε πολλαί: ὁ Βιργίλιος, ὁ Ὀβίδιος, ὁ Ὁράτιος, ὁ Λουκάνος, ὁ Σε νέκας, ἦσαν τότε ἄλλοι μὲν ἐξ ὁλοκλήρου ἄλλοι δὲ κατὰ μέγα μέρος μεταφρασμένοι εἰς τὸ ἀγγλικόν, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Λίβιος, ὁ Τάκιτος, ὁ Σαλλούστιος, ὁ Σουετώνιος, ὁ Κάισαρ, ὁ Κούρτιος καὶ ἄλλοι. Ὡσαύτως ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἦσαν μεταφρασμένοι ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πολύβιος, ὁ Διόδωρος, ὁ

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑ ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΣΙΑ.
Κατά έλαιογραφίαν υπό Γ. Καμπχάουζεν.

Πλούταρχος και πλείστοι άλλοι συγγραφείς και ποιηταί. Τὰς μεταφράσεις ταύτας μετεχειρίζετο ὁ Σαίξπηρος ἐν τῇ ποιήσει τῶν δραμάτων του καὶ προσελάμβανε μάλιστα καὶ λάδη ἐξ αὐτῶν· (τοιαῦτα λάδη εἶναι π. χ. τὸ Lydia ἀντὶ τοῦ Lybia ἐν τῷ δράματι «Ἀντώνιος καὶ Κλεοπάτρα» [III, 6, 10] καὶ τὸ on this side Tiber ἀντὶ τοῦ on that side Tiber [Καίσαρ III, 2, 254] καὶ ἄλλα παρόμοια.) Τὴν μετριότητα τῆς παιδεύσεώς του καταδεικνύει προσέτι ὁ ποιητὴς εἰσάγων ἐν τῷ «Ιουλίῳ Καίσαρι» ῥωλόγια σημαίνοντα, ἐν τῷ «Τροίλῳ καὶ Κρεσσίδα» τύμπανα κρουόμενα ἐν τῷ «Βασιλεῖ Ἰωάννῃ» τηλεβόλα ἐκπυροκροτοῦντα καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Σοφὸς ἀνὴρ καὶ ἐμβριθὴς γνώστης τῆς ἀρχαιότητος, οἷος ἦτον ὁ Βάκων, οὐδέποτε θὰ περιέπιπτεν εἰς τοιαύτας ἀνακριβείας καὶ ἀναχρονισμούς, οὔτε τῆς γεωγραφίας θὰ ἦτο τόσο ἀδαὴς ὥστε τὴν μὲν Βοημίαν νὰ παραστήσῃ ὡς χώραν παράλιον τὸν δὲ Βαλεντίνον (ἐν τῇ κωμῳδίᾳ? «Οἱ εὐγενεῖς τῆς Βερόνης») ἀποπλέοντα ἐκ Βερόνης εἰς Μεδιόλανα. Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι ὁ Σαίξπηρος ἦτο ἐξηρητημένος ἐκ τῶν πηγῶν, τὰς ὁποίας μετεχειρίζετο, ἰδίας δὲ γνώσεις μόνον ὀλίγας εἶχε νὰ προσθήσῃ. Ὡς ἡθοποιὸς ἐλάμβανεν ἀρκετὸν καιρὸν νὰ εὐρύνη τὸν κύκλον τῶν γνώσεών του εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς ἐπιστήμης διὰ τῆς ἀναγνώσεως σχετικῶν βιβλίων. Ἐνίοτε μάλιστα τῷ ὑπελείπετο πολὺ περισσότερος καιρὸς ἢ ὅσον ἐπεθύμει, ὡς λ. χ. ἐν ἔτει 1592, ὅτε ἐν Λονδίῳ ὑπῆρχεν ἡ πανώλης καὶ τὰ θέατρα ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἔμενον κεκλεισμένα. Ἐκ τῆς γνώσεως ξένων χωρῶν, ἣν δεικνύει ἐν τισὶ τῶν δραμάτων αὐτοῦ, ἡδύνατό τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ὁ ποιητὴς ἔκαμε πολλὰ ταξείδια (ἐπωφεληθεὶς ἴσως τὴν ἐν ἔτει 1592 δυσάρεστον εὐκαιρίαν). Ἀλλ' ὅμως γινώσκουμεν ἀφ' ἑτέρου, πόσον μεγάλη συγκοινωνία ὑπῆρχε

τότε μεταξὺ Λονδίνου καὶ τῶν βορείων χωρῶν, Ὀλλανδίας καὶ Γερμανίας ἐτι δὲ καὶ τῆς Ἰταλίας. Ὁ Σαίξπηρος λοιπὸν ἡδύνατο εὐκόλως νὰ λαμβάνῃ παντὸς εἰδους πληροφορίας περὶ τῶν χωρῶν τούτων, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείπῃ τὸ Λονδίνον. Ὅμοίως δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ τὰς λοιπὰς παντοσείδεις γνώσεις, ἃς δεικνύει ὁ Σαίξπηρος ἐν τοῖς δράμασιν αὐτοῦ, χωρὶς ν' ἀναγκάζωμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ποιητὴς ἐχρημάτισε καὶ γραμματεὺς δικηγόρου, καὶ ἱατρός, καὶ φαρμακοποιός, καὶ διδάσκαλος, καὶ στρατιώτης καὶ ναύτης κτλ. κτλ.

Ἀλλ' οἱ ἀρνούμενοι ὅτι ὁ Σαίξπηρος εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ συγγράψῃ τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομά του γνωστὰ ἡμῖν δράματα φέρουσι καὶ ἄλλας ἀποδείξεις τοῦ ἰσχυρισμοῦ τῶν τούτου. «Ἄν ὁ Σαίξπηρος, λέγουσιν, ἦτο πραγματικῶς τόσο ἐξοχος ποιητὴς, ἔπρεπε σήμερον νὰ εἰξεύρωμεν περισσότερα περὶ τοῦ βίου του!» Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εἶνε σαθρότατον. Διότι περὶ πολλῶν ἄλλων ποιητῶν, οἱ τινες τότε ἐθεωροῦντο ἐπ' ἰσῆς ἐξοχοὶ καὶ διαπρεπεῖς ὡς ὁ Σαίξπηρος, ὡς λ. χ. περὶ τοῦ Spenser, περὶ τοῦ Marlowe, περὶ τοῦ Greene, περὶ τοῦ Peele καὶ περὶ τοῦ Kyd γινώσκουμεν σήμερον ἐπ' ἰσῆς ὀλίγα, περὶ τινων δὲ ἐξ αὐτῶν ἐτι ὀλιγώτερα. Αὐτόχρημα ἀνοησία εἶνε τὸ ἐπιχείρημα ἐνὸς τῶν νεωτάτων Βακωνιανῶν, ὅστις ἐρωτᾷ: «Ποῦ εἶναι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Σαίξπηρου; ποῦ τὰ βιβλία του; ποῦ τὰ χειρόγραφα τῶν δραμάτων του;» Ἡμεῖς πρὸς ταῦτα ἀντερωτῶμεν: Ποῦ εἶναι αἱ ἐπιστολαί, ποῦ τὰ βιβλία, ποῦ τὰ χειρόγραφα τῶν ἔργων τοῦ Marlowe, τοῦ Greene, τοῦ Peele, τοῦ Spenser καὶ τῶν ἄλλων; Ἐν ὅσῳ δὲν μᾶς δεικνύουσι ταῦτα, δὲν δύνανται ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐκείνων νὰ συμπεράνωσιν ὅτι ὁ Σαίξπηρος δὲν ἦτο ποιητὴς.

(Ἔπεται τὸ τέλος.)

Η ΑΠΑΙΣΙΟΔΟΞΙΑ.

(Ἐκ τοῦ γερμανικοῦ.)

(Συνέχεια.)

ΥΠΙΣΚΩ λοιπὸν, ἐκτὸς τῆς προσωπικῆς δυσαρμονικῆς διαθέσεως, περὶ ἧς ἀνωτέρω ὠμίλησα, τέσσαρας κυρίως ρίζας τῆς ἀπαισιοδοξίας τῶν ἡμετέρων χρόνων: τέσσαρας ρίζας, αἵτινες ἐμπεριέχονται ἐν τῇ σήμερον ἐπικρατούσῃ περὶ τοῦ κόσμου θεωρίᾳ, δηλαδή:

1) Τὴν ὑπὸ τοῦ Καντίου κυρίως ἀναπτυχθεῖσαν διδασκαλίαν, ὅτι ὁ ἀνθρωπος μόνον φαινόμενα, μόνον εἶδωλα τῶν πραγμάτων βλέπει καὶ κατανοεῖ, ἐνῷ τὰ πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἀντικείμενα ἐν τῇ ἀληθινῇ αὐτῶν οὐσίᾳ μένουσιν αἰωνίως ἀπόκρυφα καὶ ἄγνωστα εἰς αὐτόν. Καὶ ἂν μᾶς εἴπωσιν ὅτι κακῶς ἐνοήσαμεν καὶ ἡρμηνεύσαμεν τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Καντίου (ὅτι μόνον φαινόμενα ἀναγνωρίζομεν, τοῦ δὲ πράγματος αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸ οὐδεμίαν γνῶσιν λαμβάνομεν), βεβαιότατον ὅμως εἶναι ὅτι οὕτως ἐνοήθη ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος ὑπὸ πλείστων διασημοτάτων ἀνδρῶν, οἵτινες προωρίσθησαν νὰ εἶναι οἱ πνευματικοὶ ὁδηγοὶ καὶ ἡγέμονες τοῦ ἔθνους. Οὕτω λ. χ. ὁ Kleist, ὅστις ἀκαμάτως καὶ ἀνενδότως ἐπέδωκε τὴν τελειοποίησιν ἑαυτοῦ καὶ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἐπίστευεν ὅτι συλ-

λέγει βεβαίως γνώσεις καὶ ἀληθείας, ἰσχυούσας πανταχοῦ καὶ πάντοτε, ἀναγνοὺς παρὰ τῷ Καντίῳ ὅτι οὐδεμίαν ἀλήθειαν ἀπολύτως ἰσχύουσαν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν, ἀλλὰ μόνον γνωρίζομεν πῶς φαίνονται εἰς ἡμᾶς τὰ πράγματα καὶ οὐχὶ πῶς εἶναι ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτῶν, τοσοῦτον ἀπεδαρρύνθη καὶ ἀπεγοητεύθη ὁ ἐνθουσιώδης ἐκεῖνος λάτρης τῆς ἀληθείας ὥστε ἀνεφώνησε: τὸν μόνον καὶ ὕψιστον σκοπὸν τοῦ βίου μου ἀπώλεσα καὶ οὐδένα ἄλλον ἔχω πλέον. Ἀναρίθμητοί εἶνε οἱ διὰ τοῦ Καντίου καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ προσήλυτοι τοῦ καθολικισμοῦ, ὅσοι πρὸ πάντων ἐστεροῦντο τῆς ἐνεργείας καὶ δυνάμεως τοῦ νὰ ὑπερνικήσωσι τὴν κρίσιν ταύτην δι' ἐμβριθῶν ἐρευνῶν. Αὕτη εἶνε ἡ ἀπάρνησις τοῦ ἰδίου λογικοῦ καὶ τοῦ ἰδίου νοῦ καὶ ἡ παντελής ὑποταγὴ εἰς τὸ κύρος καὶ τὴν αὐθεντίαν τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἀπόγνωσις αὕτη καὶ ὁ ἀπελπισμὸς περὶ τῆς ἐξευρέσεως καὶ διαγνώσεως τῆς ἀπολύτου ἀληθείας διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ εἶνε ὡς γνωστὸν καὶ ἡ θεμελιώδης βάσις τῆς κοσμικῆς Βίβλου τῶν Γερμανῶν, τοῦ Φαύστου. Ὁ Γερμανὸς ποιητὴς Λέναου καὶ πλείστοι ἄλλοι εὐφυέστατοι ἄνδρες εἶδον τὸν βίον αὐτῶν ἐρημούμενον